

В'юн Валентин Георгійович, завідувач кафедри економіки і фінансів МФ НаУКМА.

1943 р.н. Доктор економічних наук, професор, академік Української екологічної академії наук. У 1970 році закінчив Дніпропетровський державний університет за спеціальністю «Біологія» з присвоєнням кваліфікації «Біолог, викладач біології». У 1994 році пройшов підвищення кваліфікації в Ліонській вищій школі управління (Франція) за фахом “Маркетинг, менеджмент, управління виробництвом”. Коло наукових інтересів: удосконалення організаційно-економічного механізму природокористування; економіка природних ресурсів та природокористування; менеджмент виробничої діяльності в АПК; розвиток внутрішньогосподарських та міжгосподарських управлінських відносин; соціальна робота та розробка організаційного та економічного механізму соціального захисту населення. Має 67 наукових праць, у тому числі 5 монографій.

В'юн В.Г.

Про основи економічного механізму системи використання природних ресурсів у процесі виробництва

У сучасній науковій літературі найбільш вдалим визначенням економіки як науки є визначення П.Самуельсона: «Економіка це наука про те, як суспільство використовує обмежені ресурси для виробництва корисних продуктів і розподіляє їх серед різних груп людей ..., вивчає «спосіб», за допомогою якого ми вирішуємо використовувати рідкі ресурси продуктивності в альтернативному призначенні, для здійснення наміченої цілі» [20]. Виходячи з цього, економічна система і механізми її використання повинні функціонувати в інтересах індивідуума з усіма його потребами, бажаннями й інтересами. У центрі цієї системи протікає процес створення вартостей, що відбувся в економічній науці у формі теорії вартості, що включає у себе відповідні закони і принципи. Адам Сміт у своїй знаменитій монографії в 1776 році «Дослідження про природу і причини багатства народів» на противагу фізіократам, які вважали сільське господарство

джерелом усіх багатств держави і громадян, проголосив, що праця кожної нації є той первинний фонд, який забезпечує її всіма необхідними і корисними для життя предметами, споживаними з року в рік і що складається завжди або з безпосереднього продукту праці, або з такого, що купується за допомогою продукту в інших націй [21]. Цю теорію розвинув Давид Рикардо у своїй книзі «Принципи політичної економії» [19], опублікованій в 1817 році. Те, що зробив Сміт на рівні всього процесу виробництва, Рикардо робить на рівні процесу одержання вартості. Він беззастережно вважає працю єдиним творцем вартості. Як природа залишилася осторонь, так і людська діяльність, що знаходиться поза тією сферою, де розгортається фізична праця, виключена з механізму створення вартості. А капітал у формі постійних засобів і предметів праці відіграє пасивну роль у створенні вартості і не відіграє ролі в одержанні додаткової вартості. Таким попередникам К.Маркс суперечити не міг.

Та він і не був у цьому зацікавлений. Політична економія капіталізму, що формувалася, була досить революційною, щоб дозволити йому обґрунтувати таку теорію вартості, що повинна була виправдати експропріацію капіталу і встановлення диктатури пролетаріату. Фізична праця у формі живої праці проголошена єдиним джерелом створення нової вартості. Процес виробництва має «на вході» постійний і перемінний капітал, а «на виході», у якості результату – вартість, перетворену з постійного капіталу і знову створеної вартості, тобто заробітної плати і додаткової вартості, створених живою працею. Звернемо увагу, що кінцевий результат перевершує витрати на вході.

На цьому, третьому етапі народження теорії трудової вартості, Маркс відзначив внесок природи у виробничий процес. «Праця є в першу чергу процес взаємодії між людиною і природою, процес, у якому людина опосередковує, регламентує і контролює речовинний обмін між собою і природою» [10]. Однак це наукове твердження залишилося голосливим і не було включено ні в основну концепцію теорії вартості, ні в базову формулу виробництва продукту. У теорії вартості вартість товару визначається кількістю праці, матеріалізованою в споживчій вартості, а базова формула виробництва продукту побудована на основі фонду відшкодування (матеріальних витрат), фонду споживання (зарплати) і фонду накопичення (прибутку) і складається з $C + V + m$. Але де ж внесок природи в одержання вартості, де ж минулий внесок, що міститься у засобах виробництва, що використовували силу пару, силу електрики, що надані в розпорядження живій праці наукою? Як же можна було виключити з виробничого процесу одержання вартості внесок наукової праці і технічної творчості? Як стало можливим, щоб у здійсненні речовинного обміну між природою і людиною праця стала єдиним творцем багатства і вартості? У економічному способі мислення допущений прорахунок, який привів до помилкового висновку.

Щораз, коли вивчалася трудова діяльність людини, її відокремлювали від природи. А іноді і протиставляли природі, вважаючи її самостійним творцем, хазяїном природи. Але людина – це частина цілого, і будь-який її вчинок нерозривно зв'язаний із природою. Адже і виробничий процес включений у природу з загальними її законами. Якщо ми з цим згодні, то процес одержання вартості ніяк не може здійснитися поза законами природи. Саме звідси і випливає одна з найбільших помилок. Аналіз процесу одержання вартості включає дослідження співвідношення природних і виробничих параметрів, і зокрема, екологічних і економічних. Ігнорування цього робить малоефективною теорію трудової і додаткової вартості. Відповідно до загального закону зберігання матерії, у природі нічого не втрачається, нічого не виграється, усе перетворюється [5]. У цих умовах не можна погодитися з головною ідеєю теорії трудової вартості, відповідно з якою тільки праця створює вартість, так до того ж вартість більшу, ніж його власна вартість. Процес перетворення у вартість, що представляється як процес, у якому кінцеві результати більші ніж вихідні умови, не відповідає загальному закону зберігання матерії. Результат виробничої й економічної діяльності відповідно до закону зберігання матерії повинен бути продуктом трансформації, а не створення. Навіть творчість людини в галузі споживчих вартостей – це результат діяльності природи. Або через той факт, що вони, ці вартості, є копіями того, що вже створено природою, або завдяки неподільності людини з природою. Цей перевищуючий одиницю коефіцієнт трансформації вихідного матеріалу й умов у кінцевий результат, цей специфічний для теорії додаткової вартості коефіцієнт входить у конфлікт і з законом ентропії, законом настільки всеосяжним, як і закон зберігання матерії. Відповідно до цього закону будь-який процес, що протікає в незамкнутій системі (людина, підприємство, суспільство) на виході із системи перетворений по відношенню входу з коефіцієнтом, меншим одиниці, внаслідок об'єктивних втрат у навколишній простір.

Деякий приведений аналіз поля дій законів зберігання матерії і закону ентропії у процесі взаємодії людини і виробництва показує, що поява теорії трудової вартості не обійшлася без уроджених помилок. З уявлення про процес одержання (а не створення) вартості випало одне початкове, найважливіше поняття – Природа! Речовини, що ми беремо з природи, зазнають виробничої трансформації. Завдяки цим речовинам процес тільки і може відповідати як закону зберігання матерії, так і закону ентропії. За часів Адама Сміта економісти доводили, що додаткова вартість у виробничій діяльності людини досягається головним чином за рахунок використання фізичної праці. Жива праця, відповідно до теорії, була єдиним джерелом додаткової вартості. З приходом вчення Рикардо, а особливо Маркса, стало важко знайти пояснення тому, як все ж таки з'являється вартість усе зростаюча і

зростаюча по відношенню до тієї, що інвестується, головним чином у постійний капітал? Відчуваючи цю аномалію, Маркс увів поняття середнього прибутку як способу перерозподілу додаткової вартості з галузей із більшою долею живої праці (у першу чергу сільське господарство) у галузь із більшою долею капіталу, тобто на користь постійного капіталу. Однак у винахідників засобів праці і технологій відразу виникає економічне питання: чому вони повинні вважати, що плоди їхньої праці не приносять відповідну додаткову вартість у галузь, де їх використовують у якості засобів праці? Зате галузі, що виробляють засоби виробництва, привласнюють собі велику частину з перерозподілу прибутку, а не з власного виробничого процесу! Виникає помилковий висновок! І все ж результатами економічної діяльності стали автоматизовані і роботизовані підприємства – начебто в порядку виклику даної теорії!

Рикардо виключив землю (природу) із рівняння вартості з навмисною метою виключити з громадського життя клас феодалів. Маркс виключив із рівняння додаткової вартості роль капіталу, щоб науковими аргументами обґрунтувати недоречність капіталістичної власності. Але одночасно з капіталом, як сумою коштів, він вилучив і працю, що акумульована у засобах виробництва. А щоб остаточно виключити внесок цих засобів в одержання додаткової вартості, теорія трудової вартості висуває принципове положення про те, що вартість одиниці продукції обернено пропорційна росту продуктивності праці. Це поняття відповідає основним принципам теорії «вартість-праця», але не реальності. Зростання продуктивності праці – основний чинник росту національного доходу (отже, і знову створеної вартості). Ті суспільства, що розвинули постійний капітал і технологічні нововведення, отримали вигоду з ефекту технічного оснащення [6, 8]. Здається, подані аномалії говорять про структурні невідповідності в даному питанні теорії, підштовхують до заміни або перегляду даного економічного вчення. У природі існують два основні сімейства організмів – рослини і тварини, що відрізняються за ознакою використання різних джерел енергії [17]. Рослини трансформують речовини з низькою ентропією (цукор і крохмаль) із речовин із більш високою ентропією (двоокис вуглецю і вода). Отримані молекули, як всі органічні молекули, мають, з точки зору термодинаміки, енергію більш високу, ніж двоокис вуглецю і вода, із яких вони були утворені. Виграш тут обумовлений процесом фотосинтезу [22]. Наприкінці хімічних реакцій із клітини тварини виділяється двоокис вуглецю і вода. Вони стають «їжею для рослин». Цикл замикається. Єдиним чинником, що нібито зникає з рівняння співробітництва «рослина-тварина-рослина», є сонячна енергія, уведена рослинами у свої продукти за допомогою фотосинтезу. Однак ця енергія міститься в організмах тварин. Виходить, що, з енергетичної точки зору, ми – діти сонця [5]. Фізичні і хімічні закони, що застосовуються до неживих систем, не могли пояснити поведіння

складних живих систем. У 1977 році Королівська Академія Швеції присудила Нобелівську премію з хімії Іллі Пригожину за «Внесок у вивчення необоротної термодинаміки, особливо в теорію дисипативних структур» [18]. Він увів поняття «дисипативні структури», у рамках яких саме і здійснюється тісний зв'язок, що можливий між структурою і порядком, з одного боку, і дисипацією або втратами з іншої сторони. Природа, таким чином, була, нарешті, осмислена не за допомогою лінійної концепції, а шляхом виділення реальностей у трьох системах, що чітко розрізняються. Перші – це системи, що знаходяться в рівновазі – системи мертві, з максимальною ентропією. Другі – системи, близькі до рівноваги, у яких ентропія велика, але не максимальна (ці системи охоплюють в основному неживу матерію). Треті – це системи, далекі від рівноваги – з низькою ентропією (системи живої матерії). Втягнені в незворотний рух, живі організми розвиваються у відповідності зі своїми специфічними законами, внутрішньо стимулюючи трансформацію речовини, енергії й інформації. Ця трансформація і є тією первинною формою реального процесу, що на рівні людини або товариства є процесом споживання. Наступні зміни в житті живих систем формують другий, реальний процес, це процес притягнення речовини, енергії й інформації. У рамках соціального товариства він стає процесом виробництва.

У розвиток основ економічного механізму використання природних ресурсів у виробничому процесі, розроблені у вченнях і наукових дослідженнях К.Макконелла та С.Брю [1], П.Самуельсона [20], І.Пригожина [18], П.Борщевського [3], О.Балацького [2], К.Гофмана [7], М.Лемешева [9], М.Моїсєєва [15], П.Олдака [16] і інших можна сказати, що жива система витягає з природи, використовуючи частину енергії, зробленої зовнішнім процесом споживання, речовину, енергію й інформацію, сконцентровані в благах (або в низькій ентропії, як характеризує сучасна фізика системи, що не знаходяться в рівновазі). У результаті з навколишнього середовища буде витягатися природний потенціал. Природний потенціал знаходиться у всіх трьох компонентах: речовині, енергії й інформації. Присутність людини в цій системі обов'язкова. Вона є частиною системи і втягнута в економічну діяльність. Але виключено зневажливість людини стосовно природи. Вона проявилася в теорії трудової вартості. У ній, як і в деяких інших теоріях, виключена роль природи в одержанні багатства і вартості. Для Маркса земля не має власної вартості і, виходить, не зустріне знову у вартості кінцевих продуктів економічної діяльності. Можливо, природа не грає ніякої ролі в економічній системі? Питання це не надумане. Тому що ми постійно бачимо свідчення розладу, дисгармонії людини і природи. Потрібно було, щоб природа почала вмирати, і тільки тоді люди, уже входячи в XXI століття, визнали, що вони зневажили своїм найкращим партнером в економічній діяльності. Природна

спадщина людини складається з двох складних елементів: фонду низької ентропії надр планети і потоку сонячної енергії. Якщо абстрагуватися від інших причин, що могли б примусити настання останньої години людського роду, то ясно, що саме природні ресурси представляють ті чинники, що лімітують тривалість життя цього роду. Під впливом цього, здається, варто включити в біоматеріальну систему економіки Природу в якості чинника, що бере участь у створенні благ і далі в утворенні вартості [11, 23]. У 1870 році, коли ще не вийшов другим виданням «Капітал», затвердилася нова теорія вартості – теорія маржиналізму. Напрямок об'єктивної інтерпретації вартості, що бере початок від Арістотеля і визнає працю основою вартості, було піддано сумніву напрямком, що виходить із корисності. У число аргументів треба включати і нездатність теорії трудової вартості пояснити внесок ринку в утворення ціни, його вплив на вартість через відношення попиту і пропозиції [20]. Фундамент нової теорії вартості базується на корисності, але не будь-який, а тільки маржинальний (граничний). У той час як теорія трудової вартості враховує середню вартість продуктів, нова теорія взяла за основу вартість останнього продукту з партії продуктів, випущених у даний момент. Істотним предметом теорії маржиналізму є саме оптимальне (найкраще з можливих) виділення визначених і обмежених ресурсів в умовах наявності альтернативних і конкурентоздатних варіантів. Фундаментальним у теорії маржиналізму стає економічне поняття рідкості [20]. Розрив з класичною теорією відбувся. У цій події необхідно підкреслити декілька моментів. У першу чергу, змінюється саме поняття капіталу. Якщо за К.Марксом капітал являв собою деякий грошовий аванс або вираження виробничих відносин, то для маржиналістів капітал – це корисність виробництва, це сукупність фізично визначених виробничих інструментів, тобто капітал представляється як результат минулого, минулої праці. Виходячи з цієї зміни поняття, маржинальна теорія вважає, що в одержанні вартості капітал і праця мають рівноважну, симетричну роль.

Праця позбавляється виняткової ролі в досягненні вартості. Звідси і нова економічна особливість, що виявляється в області розподілу світового прибутку, а три чинники виробництва «земля, праця і капітал» одержують відповідну плату: рента, зарплата і прибуток [20]. Якісний стрибок цієї теорії в тому, що вона включила в механізм вартості як виробника, так і споживача. При такому розгляді біосоціальна система економічної діяльності виявляється в двох формах: виробництва і споживання. Ці два процеси об'єднані поняттям маржинальної (граничної) продуктивності, що відповідно зростає й спадає. Крім того, вона об'єднана поняттям маржинальної корисності, що наростає й спадає, що об'єктивно націлена на максималізацію корисності і рівня виробництва при заданому рівні. Як би маржинальна теорія не пояснювала продуктивність і ціну, вартість або корисність, вона не стала основою

регуляції виробничого процесу ринкового підприємства. Вона показує підприємцю, скільки зробить останній із числа прийнятих робітників. Вона показує добавку ціни, обумовлену виробництвом деякої одиниці, додаткової стосовно нормального виробництва. Вона показує ціну, що призначить ринок за одиницю продукції понад її нормальну кількість. Отже, тільки останній продукт визначить вартість всього обсягу виробництва. Корисність будь-якої речі, стверджують маржиналісти, визначається найменш корисним застосуванням. У виробництві маржинальна (гранична) ціна відіграє роль останнього регулятора. У випадку споживання корисність убуває до моменту насичення, після чого стає негативною. Додаткова корисність, із якої покористується споживач, скориставшись додатковою одиницею визначеного блага, вичерпується в міру просування до насичення. Точно так буде розвиватися і вартість. Від цих точок межі і треба захищатися процесу виробництва.

Теорія ренти являє собою особливий випадок у теорії трудової вартості. Якщо у всіх інших випадках вартість, що прагне до усередненого споживання праці, задається суспільно необхідними витратами праці, то в сільському господарстві, відповідно до теорії ренти, вартість задається часом праці, що споживався для опрацювання самих неродючих, найменш продуктивних земельних ділянок. У теорії ренти є місце і для закону попиту і пропозиції. Вартість сільськогосподарських продуктів, задана працею, що необхідна для забезпечення врожаю на самих бідних ділянках, буде тільки в тому випадку, якщо населення буде змушено купувати і врожай, отриманий на ділянках із найменшою продуктивною віддачею. Якщо диференціальну ренту було узаконено різницею між регулюючою ціною виробництва (індивідуальною ціною продукції, отриманої на гірших ділянках) і індивідуальною ціною продукції з гарних ділянок, то рента абсолютна, отримана власниками землі, з'являється і на самих слабких ділянках. У цих випадках рента була можлива завдяки органічній будові капіталу, тій будові, що сприяє перемінному капіталу в умовах індустріалізації.

Висуваючи на перший план роль природи в забезпеченні потенціалу, що перетвориться у вартість і в додаткову вартість, теорія ентропічної вартості дає цьому пояснення. Сільське господарство – це та галузь, де природа найбільше працює на нас. Рослини і тварини віддають врожай процесів синтезу, що відбувається в клітинах зеленого листа або організму тварини. Визнавши за природою її законне місце в механізмі вартості, пояснимо з іншої точки зору одержання земельної ренти. Додаткова вартість у сільському господарстві тому така велика, що тут із найменшими зусиллями залучається в економічний цикл дуже великий природний потенціал. Цей потенціал підтримує і власність, вплив якої – знову ж таки в сільському господарстві – сильніший тоді, коли існує як власник землі, так і орендар. Але цей потенціал не може

нескінченно трансформуватися у власність без внеску споживача. Якщо він досить численний, щоб перетворити в послуги весь врожай, включаючи і той, що отриманий на слабких ділянках, тоді природний потенціал і потенціал економічний, вкладені в сільськогосподарських продуктах, трансформуються у вартість, що відповідає ціні. Випливає висновок, що в сільському господарстві роль чинника навколишнього середовища для біосоціальної системи і його економічного механізму діяльності першочергова. Його внесок, з якого мають зиск і інші галузі економічної діяльності, пояснює перевищення додаткової вартості. І в умовах чинності закону ентропії в майбутніх фазах перетворення цього потенціалу і пояснюється перевищення додаткової вартості. Після кожного виробничого процесу на частку Природи припадають тільки матеріальні й енергетичні відходи. Значною мірою і процес споживання завершується тим самим. У рідких випадках частина економічного потенціалу типу послуг направляється на підтримку елемента Природи, щоб відновити порушену екосистему. Знову висадити ліс, трансформувати його в меблі, щоб знову «зарибити» ріки, рекультивувати території. Постійний страх мати малий економічний потенціал для задоволення запитів людини і виробництва, змушує тих, хто займається розподілом цього потенціалу, забувати про Природу.

Індустріалізація стала ідеалом для країн, що розвиваються. І це природно, тому що з погляду більшості людей, індустріалізація несе потенціал такого рівня, що забезпечує відповідне функціонування системи [12, 21]. Але класичні економічні теорії не візьмуть до уваги закон ентропії, принцип росту ентропії. Відповідно до цих теорій вартість і багатство залежать від праці і засобів виробництва, а значить їхній рівноправний розвиток і відкриває шлях до добробуту [8, 14, 24]. Підготовлена Римським клубом доповідь «Межі росту» домоглася пробудження суспільного інтересу до проблем майбутнього, що набагато перевершили чекання авторів. Головна думка про те, що всі ми живемо на планеті, яка має в розпорядженні дуже обмежені життєві ресурси, переконливо привертає усе більше і більше уваги до цієї проблеми [13].

Класичним прикладом ролі природних ресурсів в економіці є вода, що своєю суперечливістю створила проблеми в економічних науках. Її виняткова важливість для існування людини різко контрастувала з відсутністю на неї ціни. Найрізноманітніші теорії вартості намагалися пояснити цей парадокс в економіці. Теорія трудової вартості знецінила воду, повітря, а заодно і землю, оскільки вони не є продуктами людської праці. Теорія маржинальної вартості взялася розглянути розходження між вартістю води і вартістю діаманта. Відсутність вартості або перебільшено мала вартість води стосовно діаманта є наслідком достатку води в порівнянні з рідкістю діаманта. Вода знаходиться майже в самій точці насичення, вважає теорія маржиналізму, її

гранична корисність дуже мала; у випадку з діамантом ситуація діаметрально протилежна [13]. Проблема здається вирішеною. Однак обидві теорії створюють зрадливу думку, що такі багатства Природи, як вода і повітря, внаслідок їх мізерно малої вартості, можна безпечно використовувати... Помилка такого уявлення з кожним днем стає все більш очевидною.

Стрімко наростаючий збиток, спричинений забрудненням води і повітря, є прямим результатом прорахунків не тільки в сфері виробництва, але й в галузі економічних теорій. Але спробуємо розглянути «воду і повітря» через призму теорії ентропічної вартості. Почнемо з того, що вони, «продукти природи», містять низьку ентропію, необхідну живим системам для їхнього існування, далекого від рівноваги. Для їх одержання Природа витратила величезну енергію, починаючи з моменту виникнення нашої планети і до того періоду, коли з'явилася можливість синтезування речовин і не настільки необхідних, як вода і повітря.

Отже, повітря і вода містять природний потенціал [4], який живі системи залучають до свого біологічного циклу. У виробничій і економічній системі вода і повітря можуть входити прямо в процес споживання. Тому і виникає пояснення, що вода і повітря, які не пройшли через фазу виробництва, не акумулювали вартість у виді послуг, привнесених людиною і засобами виробництва.

Чому ж цей природний потенціал не перетвориться у вартість цілком? На це питання можна було б відповісти, виходячи з закону ентропічної вартості. Щоб природний або економічний потенціал із визначеного блага трансформувався у вартість, необхідні дві діючі спільно умови. Відповідний потенціал повинен постійно залишатися в постійному циклі (виробництво-споживання-виробництво) на однім рівні, відповідно до закону ентропії і якості біосоціальної системи, у якій він уведений.

Обидві речовини, вода і повітря, задовольняють цій першій умові, їхній природний потенціал забезпечує існування і перетворення, що мають місце у виробництві і споживанні (із дуже великим ентропічним коефіцієнтом). Зрозуміло, потенціал цих речовин не може не взяти до уваги реальні можливості трансформації в процесі споживання. Вони лімітують кількість потенціалу, що перетвориться в послуги і потім, через відповідні послуги, у нові продукти. Як би багато не було води, ми не можемо з цього потенціалу взяти більше того, що можемо наново зберегти в майбутньому процесі виробництва. Ця межа знижує вартість води.

Друга умова, для випадку з водою і повітрям, перетворення економічного потенціалу у вартість, умова, що виявляється у формі «сили власності», не реалізується. Множина джерел води й атмосфери в їхній сукупності не належать нікому, не захищені законом або закони їх не захищають. Без власності (за котру потрібно платити у випадку використання) природний або

економічний потенціал не перетвориться в пасивну форму вартості. Там, де джерела цих речовин знаходяться у визначеному володінні, вода і повітря мають вартість.

Відповідно до теорії ентропічної вартості, що визнає внесок середовища у формування вартості, тільки середовище і привносить у виробничий процес природний потенціал, із якого буде складений сукупний економічний потенціал. Це відбудеться за рахунок внеску людини і внеску засобів виробництва. Речовини, знову узяті з природи, мають вартість у тому розмірі, у якому їхній природний потенціал входить у поле сил виробництва і споживання.

Відсутність наявної вартості води, повітря, сонячного тепла, це щось начебто оптичного обману пізнання. Ми помічаємо вартість тільки тоді, коли щось витрачаємо за одержання елементів, що є надбанням природи. Саме з цієї причини ми усі залишаємо для себе, своїх засобів праці, свого вільного часу і своєї соціальної діяльності, виводячи природу зі сфери розподілу благ і послуг. Чи багато сьогодні таких, хто може викопати колодязь або посадити дерево з однією метою прийти на допомогу природі?

Розглядаючи вартість як економічний потенціал у трансформаціях, що продовжуються, ми дійдемо висновку, що цілком відрізняється від попередніх поглядів. Якщо у фазі залучення у виробництво або споживання природний потенціал (наприклад, вода) не перетвориться у вартість через форму власності, то в майбутньому циклі цих речовин у рамках виробництва і споживання ця вартість, мабуть, виявляється головним чином у формі додаткової вартості.

Теорія маржиналізму вважає, що у випадку достатку деякого продукту його гранична корисність дістає нуля. Тобто, навіть у випадку цієї теорії вода, якщо її кількість настільки велика, що перевершує точку насичення споживача, – не має вартості. Тільки рідкість може привести до визнання в якості вартості деякої частини природного потенціалу, що вона містить. Втрати не будуть мати великого значення й у випадку цієї теорії, природа працює для біосоціальної системи економічної діяльності безкоштовно. Якщо ж виходити з принципів теорії ентропічної вартості, то це виглядає дещо інакше. По-перше, визнанням участі навколишнього середовища в системі економічної діяльності, ми відразу ж вводимо природний потенціал (вода, повітря, земля) до складу вартості, пояснюючи в такий спосіб появу додаткової вартості. По-друге, маючи на увазі коефіцієнт корисної дії процесу споживання, що перетворить природний і економічний потенціал у корисні послуги майбутнього процесу виробництва відповідно до вимог закону ентропічної вартості. Велика частина потенціалу води буде визнана в якості ефективної вартості. Корисність будь-якої речі, стверджують маржиналісти, визначається найменш корисним застосуванням. У виробництві маржинальна (гранична) ціна відіграє роль останнього регулятора. У випадку споживання корисність убуває до

моменту насичення, після чого стає негативною. Відношення між пропозицією і попитом прагне до точки рівноваги, після чого пропозиція входить у фазу, коли виробничі блага вже не знаходять клієнтів. Але чи показує дана теорія, хто визначає вартість, або ж вона обмежується її описом? Ні, не показує. Ідеалом економіки, що підтверджує теорію, ми бачимо модель у вигляді постійної конкуренції учасників, що спонукаються економічно співставними бажаннями. Вартість у той самий час залежить від корисності і від рідкості! І все ж теорія маржиналізму й у «математизованій» формі управляє наукою й економічною практикою в країнах із розвинутою ринковою економікою. Однак відхилення цієї теорії від економічної реальності свідчать про те, що феномен вартості поки що не піддається точному моделюванню.

Мета виробництва – задовольнити споживача, і підприємець, що керується теорією маржиналізму, повинен побудувати прогноз щодо тієї ціни, що споживач зважиться йому заплатити. Цей прогноз враховує поведінку споживача, його схильність до споживання або ж до економії. Саме тут слабке місце в теорії маржиналізму, вона не знайшла об'єктивну оцінку поведінку споживача, так само як і об'єктивного способу для виміру маржинальної (граничної) корисності споживаних благ. Теорія маржинальної вартості, визначена через маржинальну ціну і собівартість, не врятувала незліченних виробників від банкрутства, а економіку від негативних явищ інфляції. Адже суб'єктивне поведінку споживача є суб'єктивною основою для визначення розміру вартості. Людина й інші компоненти структури виробництва вносять вклад в економічний потенціал на основі попереднього споживання, де також зареєстрована ентропічна втрата стосовно спожитого економічного потенціалу. У цих умовах не може кожний із компонентів претендувати на створення вартості понад потенціал, привнесений у виробництво. Але тоді як же вдалося цим компонентам за допомогою живої праці і капіталу одержати додаткову вартість? Єдиний елемент біосоціальної системи економічної діяльності, що рятує цю марнотратну структуру – Природа! Потенціалом, почерпнутим із природи, і пояснюється дія всього механізму. Економічний потенціал, привнесений людиною або його засобами виробництва – це усього лише природний потенціал, «гуманізований» за допомогою сил, що прямо або побічно теж походять з природи.

Якщо використовувати нинішню модель підприємства, то ми знайдемо пояснення виникаючого протиріччя між тими, хто наполягає на тому, що тільки жива праця створює додаткову вартість, і тими, хто визнає і за засобами виробництва право на виробництво додаткової вартості. Прибуток, який досягається виробничою діяльністю у формі додаткової вартості, може бути затребуваний як людиною, так і знаряддями його праці [12, 23]. Оскільки вартість створюється не

тільки людиною і її засобами праці, а й трансформацією, що бере участь у виробничому процесі природного потенціалу, то і внесок у додаткову вартість обумовлений перетворенням цього потенціалу. До фази виробництва залучено систему, класичні елементи (людина, засоби праці і предмети праці), а також навколишнє середовище. У цих умовах «вхід» у процес виробництва включає поряд із постійним капіталом (С) і перемінним капіталом (V), також природний потенціал, привнесений навколишнім середовищем (Пп). Результат процесу перетворення (трансформації) у формі продукту буде мати вартість, що позначається класично:

$$C + V + m;$$

де m – додаткова вартість, але цього разу дане рівняння вже не можна звинуватити в тому, що воно зневажає закони природи, тому що воно набуває виду:

$$C + V + Пп = C + V + m + (Вт + МЭв),$$

де (Вт + МЭв) – втрати, матеріальні і енергетичні відходи.

Природний потенціал, залучений у виробництво, «покриває» як додаткову вартість, так і втрати, матеріальні, енергетичні відходи, що спричинені ентропічним характером виробництва. Загального закону зберігання матерії дотримано.

Література.

1. Аналітична економія. Принципи проблеми і політика. – Ч. I. – Макроекономіка. – Тринадцяте видання / Кемпбелл Р.Макконнелл, Стенлі Л.Брю. – Львів: Видавничка спілка "Провітра", 1997. – 671 с.
2. Балацкий О.Ф., Мельник Л.Г. Экология и экономика. – К.: Урожай, 1986. – 112 с.
3. Борщевський П.П. та інші. Удосконалення управління природокористуванням в АПК. – К.: Урожай, 1992. – 128 с.
4. Вавилов Н.И. Избранные статьи и выступления. – М.: Агропромиздат, 1987. – 384 с.
5. Вернадский В.И. Геохимическая энергия жизни в биосфере // Избр. соч. – М., 1960. – Т. 5. – С. 208-229.
6. Гэлбрейт Дж. Общество изобилия. – М.: Наука, 1958. – 217 с.
7. Гофман К.Т. Экономический механизм природопользования // Экономика и матметоды. – 1991. – Т. 27. – С. 17.
8. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. – М., Л.: Наука, 1949. – 198 с.
9. Лемешев М.Я. Благополучие общества и охрана окружающей среды // Оптимизация природопользования. – М., 1984. – С. 26.
10. Маркс К. Капитал // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 23. – 553 с.
11. Маркс К. Капитал // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 24. – 545 с.
12. Маконелл К., Брю Р., Стенли Л. Экономика. – М.: Республика, 1992. – 415 с.
13. Медоуз Донелла Х., Медоуз Деннис Л., Рэндерс Йорген, Беренс Вильям. Пределы роста. – М.: Изд-во МГУ. – 1991. – 206 с.
14. Маршал А. Принципы политической науки. – М.: Прогресс, 1993. – Т. 1. – 415 с.
15. Моисеев И.Н. Человек, среда, общество. – М.: Наука, 1982. – 240 с.
16. Олдук П.Г. Сохранение окружающей среды и развитие экономических исследований. – Новосибирск: Наука, 1980. – 160 с.
17. Одум Ю. Экология. – М.: Наука, 1986. – 361 с.
18. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
19. Рикардо Давид. Принципы политической экономии. – М.: Мысль, 1986. – 173 с.
20. Самуэльсон П. Экономика. – М.: «Алгон» ВНИИ-СИ, 1992. – 2 т. – 414 с.; 1 т. – С. 51.
21. Смит А., Юм Д. Эстетика. – М.: Искусство, 1973. – 480 с.
22. Тимирязев К.А. Избр. соч. Жизнь растения. – М.: Сельхозгиз,

1949. – Т. 3 – 644 с.
23. Фишер Р., Дембуш Р. Экономика. – М.: Дело, 1993. – 829 с.
 24. Хикс Д. Стоимость и капитал. – М.: Прогресс, 1988. – 486 с.